

В.В. Коваленко (Одеський національний економічний університет, Україна)

Я.С. Головіна (Одеський національний економічний університет, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В БАНКУ

У статті розглянуто основні положення організації системи внутрішнього контролю в банку. Визначено основні принципи, функції й методологічні підходи до організації системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю в банку.

Ключові слова: банк, внутрішній контроль, ризики банківської діяльності, ризик-орієнтований підхід.

Рис. 1. Табл. 1. Літ. 10.

В.В. Коваленко (Одесский национальный экономический университет, Украина)

Я.С. Головина (Одесский национальный экономический университет, Украина)

ОРГАНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ РИСК-ОРИЕНТИРОВАННОГО ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ В БАНКЕ

В статье рассматриваются основные положения организации системы внутреннего контроля в банке. Определены основные принципы, функции и методологические подходы к организации системы риск-ориентированного внутреннего контроля в банке.

Ключевые слова: банк, внутренний контроль, риски банковской деятельности, риск-ориентированный подход.

V.V. Kovalenko (Odesa National Economic University, Ukraine)

Y.S. Golovina (Odesa National Economic University, Ukraine)

SETTING UP THE SYSTEM OF RISK-ORIENTED INTERNAL CONTROL IN A BANK

The article considers the central positions of organizing the internal control system in a bank. Key principles, functions and methodological approaches to organization of the risk-oriented system of internal control in a bank are determined.

Keywords: bank; internal control; risks of the banking activities; risk-oriented approach.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя все більше уваги приділяється оцінці ризиків банківської діяльності. Основні методологічні підходи до розкриття їх сутності та методик визначення розглядаються у основних документах Базельського комітету з банківського нагляду, Міжнародного валютного фонду (Індикатори глобальної фінансової стабільності), Всесвітнього банку, Групою з розробки фінансових заходів з протидії відмивання грошей та у законодавчих і нормативних актах національних банківських систем.

З цього приводу велику увагу в системі оцінки й управління ризиками банківської діяльності доцільно приділяти організації ефективної системи внутрішнього контролю.

Зазначена система являє собою сукупність органів і напрямків внутрішнього контролю, що забезпечує порядок здійснення та досягнення цілей, які встановлюються законодавством, положеннями про систему внутрішнього контролю, установчими й внутрішніми документами банків.

Особливої актуальності це питання набуває в ситуації необхідності реалізації концепції проведення нагляду на консолідованій основі та контролю й оцінки присутності іноземного капіталу у банківській системі.

Аналіз останніх публікацій. Питанням організації системи внутрішнього контролю приділену увагу у наукових дослідженнях А. Арсланбекова-Федорова [1], Г. Бортникова [2], С. Власова [3], Р. Гиніятова [4], А. Демидова [5], І. Дрозд [6], О. Єленевської [7], А. Єпіфанова [8], Б. Ковч [9].

Невирішені питання – визначення основних функцій, завдань і принципів організації системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю в банках.

Мета дослідження – обґрунтування теоретико-методологічних засад організації системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю в банках.

Основні результати дослідження. Відповідно до визначення, запропонованого А.О. Єпіфановим, внутрішній контроль – це сукупність процедур, що забезпечують достовірність і повноту інформації, яка передається керівництву підприємства чи установи, дотримання вимог внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій, збереження, оптимальне використання ресурсів, забезпечення чіткого виконання працівниками службових зобов'язань і розпоряджень органів управління [8, 285].

Основні цілі проведення внутрішнього контролю такі:

- забезпечення ефективності та результативності діяльності банківської установи при здійсненні банківських операцій, управління активами й пасивами, схоронність активів, управління банківськими ризиками;

- достовірність, повнота, об'єктивність і своєчасність складання й надання фінансової, бухгалтерської звітності та забезпечення інформаційної безпеки;

- дотримання норм правових актів, стандартів саморегулюючих установ, засновницьких і внутрішніх документів;

- уникнення ситуації залучення банками та участі їх у здійсненні протиправної діяльності, у тому числі відмиванні коштів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму, а також забезпечення своєчасного подання згідно із законодавством відомостей до державних регуляторних органів і Національного банку України.

Внутрішній контроль повинен передбачати такі основні напрямки:

- контроль з боку органів управління за організацією діяльності банку;

- контроль за функціонуванням системи управління банківськими ризиками і їх оцінку;

- контроль за розподілом повноважень при здійсненні банківських операцій та інших угод;

- контроль за системою управління інформаційними потоками та забезпечення її безпеки;

- контроль за функціонуванням системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

- контроль відповідності діяльності банків на ринку цінних паперів вимогам законодавства та нормативних актів.

Таким чином, система управління ризиками є складовою внутрішнього контролю. З метою визначення основних ризиків, пов'язаних з діяльністю банків, а також методів управління ними, розробляється Концепція управління банківськими ризиками, яка базується на рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду та відповідних законодавчих актах.

З метою адекватного оцінювання ризиків, які виникають в процесі проведення банківської діяльності, доцільно створити організаційно-методологічну базу оцінки ризиків, яка включає в себе систему методик і процедур, що дозволяють проводити аналіз та моніторинг банківських ризиків.

З цього приводу слід розглянути основні елементи та методологію управління основними видами ризику, які впливають на рівень фінансової стійкості банківських установ зокрема і банківської системи в цілому.

Таким чином, організаційно-методологічна база оцінки, контролю й управління банківськими ризиками включає визначення елементів ризику та методологію управління (табл. 1).

Служба внутрішнього контролю відповідає не за внутрішній контроль, а за його незалежну оцінку та допомогу керівництву в його удосконаленні. У ситуації обмеженості ресурсів реалізація цієї мети можлива шляхом використання ризик-орієнтованого підходу. Концепція ризик-орієнтованого підходу внутрішнього контролю, який базується на визначенні та моніторингу рівня ризику, що прийнятний для банківських установ, передбачає передавання на всі рівні управління відповідальності за ідентифікацію ризику та їх оцінку.

Доцільно виділити два підходи організації системи внутрішнього контролю – за традиційною моделлю і моделлю ризик-орієнтованого підходу.

За традиційною моделлю система внутрішнього контролю включає в себе такі компоненти: нормативні акти і внутрішні регламенти; акти перевірок служби внутрішнього контролю – звіти про виявлені порушення; план заходів служби внутрішнього контролю; звіт для керівництва з переліком найбільш вагомих порушень; нерегулярний контроль виконання розпоряджень.

Згідно з моделлю ризик-орієнтованого підходу, система внутрішнього контролю включає в себе такі компоненти: стандарт-прийнятність рівня ризику, який забезпечується системами внутрішнього контролю, у тому числі ризику невідповідності законодавству; за кожним виявленим фактом здійснюється аналіз вразливості системи контролю, інформується керівництво; висновки підтверджуються банківським бізнесом, план дій готують підрозділи, зацікавлені у зменшенні ризику; служба внутрішнього контролю готує підсумковий звіт, у якому зазначаються основні проблеми, оцінка адекватності запропонованих дій; щомісячний контроль виконання плану дій.

З метою створення системи внутрішнього контролю на основі ризик-орієнтованого підходу доцільно виділити об'єкти, які включаються до методологічної процедури формування системи внутрішнього контролю.

Методологія при визначенні ризику у банківських установах включає:

- окреслення кола об'єктів, що підлягають перевірці;
- визначення чинників ризику;
- прив'язку об'єктів перевірки до бізнес-процесів банківських установ;
- методологію присвоювання балів чинникам ризику;
- методологію визначення рівня ризику за об'єктами перевірки;
- розробку програми оцінювання ризиків;
- обговорення та координацію методології оцінювання ризиків з підрозділами банківської установи;

Таблиця 1. Елементи та методологія управління ризиками, авторська розробка

Елементи ризику	Методологія управління
Управління САР, управління дивидендо, синтетичне управління відсотковим ризиком (векселевий структурний фінансовий інструмент), валютний м'який	Ринковий ризик Постійний моніторинг стану фінансових ринків з метою прогнозування можливих сценаріїв змін параметрів, відпрацювання стратегій операцій на фондовому ринку, створення спеціальних портфелів, спрямованих на підтримку залишкового рівня ризику, у тому числі прийняття рішень за операціями, які вносять у собі ринковий ризик, встановлення і моніторинг лімітів на інструменти, смітання, ліміти збитків, банаториєвість контролю за додержанням лімітів, сукупність методів і процедур, що дозволяють проводити валютний аналіз і оцінку ринкових ризиків Ризик ліквідності
Операційне управління ліквідністю, стратегічне управління ліквідністю	Аналіз стану зовнішнього середовища з точки зору ліквідності банку, у тому числі аналіз ступеня ліквідності та розгляду фінансового ризику, аналіз валютних у банку можливостей щодо залучення ресурсів для поповнення ліквідності, визначення величини дефіциту або надлишку ліквідних активів та узагальнення угод які спрямовані на ліквідацію дефіциту (надлишку) ліквідності планування грошових потоків з урахуванням мінімально допустимого рівня невикористаних і ліквідних активів, моніторинг валютного банку з метою її диверсифікації та підтримка на необхідному рівні
Створення систем внутрішнього контролю, документування всіх процесів, незалежне прийняття рішень, перевірка процедур проведення всіх банківських операцій	Операційний ризик Створення підрозділів методології і банківських технологій
Внедрення принципів пророзорості операцій при взаємодіюванні з контрагентами, зведена маржинно та політична, уніфіковані чинників недобросовісної поведінки	Ризик репутації Інформаційна служба банку повинна проводити аналіз інформації про банк у засобах масової інформації, аналіз діяльності банку незалежними рейтинговими агентствами
Ідентифікація кредитного ризику, якісна та кількісна оцінка ризику, методи мінімізації, створення систем процедур, спрямованих на підтримку залишкового рівня ризику, належне вжиття валютного банку (при встановленні відносин з банком, при підтримці договірних відносин з банком), організація функціонування системи «Знай свого клієнта»	Кредитний ризик Обмежені концентрації кредитних ризиків за позичальниками банк повинен проводити утримання у сегменті малих і середніх підприємств, нічого не вказує у кредитному портфелі зростає обмеження кредитного ризику за галузями. У даних макро-економічних обставинах, які склалися в Україні, перспективні вказую стратегію щодо кредитування тих чи інших секторів діяльності залучено від різних нештатів, обмежені концентрації кредитних ризиків за видами забезпечення з метою залучення можливих умовлявквант при реалізації застава, обмежені концентрації кредитних ризиків за строками кредитування, з метою зменшення значущого ризику необхідно проводити збалансування активів і пасивів банку, встановлювати максимальні терміни надання кредитів залучено від кредитних продуктів, характеру забезпечення, а також фондування угоди, банк обмежує волю власник внаслідок моніторингу ринкових тільки суто надійними фінансовими інструментами, встановлюючи ліміти ризику на банків – контрагентів та інвестиційні компанії, банк встановлює ліміти ризику на смітання боргових зобов'язань, в умовах нестабільності на фондовому ринку формує власний портфель тільки із боргових зобов'язань надійних емітентів та у нешкідливих обсягах, банк встановлює ліміти на страхові компанії, значущі ліміти виворотно-вілься банком як інструмент зменшення ризиків шляхом страхування застава у дев'ятих більш надійних банках

- розробку внутрішнього документа, який включає методологію оцінювання ризиків для виконання цілей служби внутрішнього контролю;
- підготовку інструкції роботи з програмою оцінювання ризиків для співробітників служби внутрішнього контролю.

Об'єкти управління й контролю банківської установи доцільно поділити на ресурси і види діяльності. До об'єктів ресурсів включають фінансові і матеріальні ресурси, основні фонди, нематеріальні активи й людські ресурси.

Види діяльності об'єктів управління і контролю поділяють на:

- продаж банківських продуктів — маркетингові дослідження й операції з формування ринку банківських продуктів, операції зі зростання обсягів банківських продуктів, контроль якості продуктових стратегій;
- операційне обслуговування — технології обслуговування клієнтів, операції вдосконалення банківських продуктів і розробки нових;
- фінансовий менеджмент — управління фінансовими ресурсами, грошовими потоками, забезпечення проектів, маркетингова діяльність із залучення й розміщення коштів;
- забезпечення діяльності — створення організаційної структури банківської установи, виокремлення відділів і служб, організація інформаційної системи, операції координації дій внутрішніх виконавців;
- управління філіалами і відділеннями — спеціалізована форма фінансового менеджменту.

Базовими принципами формування системи внутрішнього контролю є розподіл обов'язків, дозвіл і фізичний контроль. Розподіл обов'язків передбачає встановлення відповідальності між співробітниками на умовах недопущення ситуації відповідальності однієї особи за операцію у цілому. У дозволі зазначається, що узгодження всіх операцій відповідальними офіційними особами повинно відбуватися у межах їхньої компетенції. Фізичний контроль передбачає контроль доступу до активів і документів.

При прийнятті рішень на вищому рівні управління аналізується поточна інформація (внутрішня і зовнішня), тенденції, виявлені у результаті аналізу поточної інформації, наслідки, які можуть виникнути при прийнятті рішень державних органів влади.

На цьому ж рівні управління розробляються й коригуються концепції, плани перспективного розвитку банківської установи, контролюється їх реалізація. Концепції і плани повинні бути пов'язані між собою за цілями й строками їх реалізації, ресурсами і виконавцями (рис. 1).

Другий рівень управління — департаменти й управління головного офісу банківської установи, керівництво філіалів і відділень. На цьому рівні управління забезпечується операційна діяльність банку. Третій рівень управління — рівень безпосередніх виконавців управлінських рішень.

Слід зазначити, що оцінювання й управління банківськими ризиками, контроль за ними здійснюється на мікрорівні (у банківській установі) та макрорівні (підрозділами головного офісу банку).

Невизначеність, яка можлива через брак інформації, заважає економічним суб'єктам ефективно використовувати ресурси і грошові кошти та розробляти стратегію поведінки на ринку. У зв'язку з тим, що ймовірність виникнен-

ня ризику, пов'язаного з браком інформації про стан зовнішнього середовища, зворотно пропорційна рівню інформованості менеджерів банків про ставлення зовнішнього середовища до свого банку, зазначений вид ризику найбільш важливий у сучасних умовах. Ризики взаємопов'язані, і зміни одного з них викликають зміни іншого, але у сукупності вони впливають на результати діяльності банківської установи і вимагають оцінювання та управління.

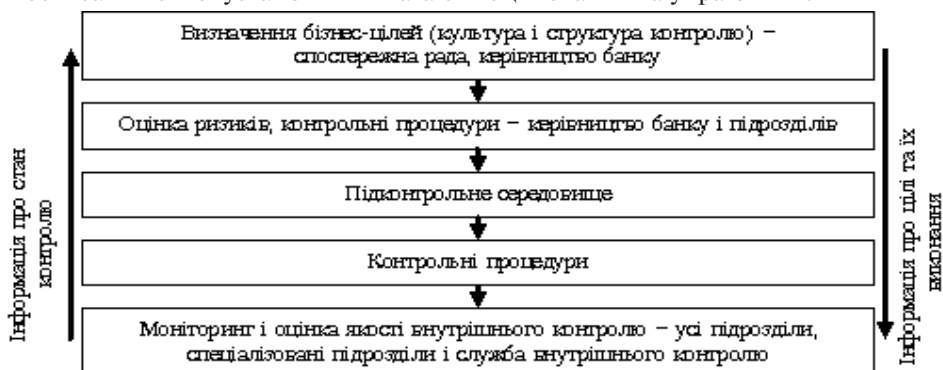

Рис. 1. Інформаційне забезпечення служби внутрішнього контролю, авторська розробка

Для визначення чинника ризику необхідно встановити перелік ризиків, які притаманні банківським установам, і за якими встановлюють прийнятні і допустимі рівні. Чинники ризику – показники, які можуть бути використані залежно від об'єкта перевірки для встановлення рівня ризику бізнесу, операцій і контрольного середовища об'єкта, їх можливого впливу на бізнес. До основних характеристик чинника ризику належать: негативний або позитивний вплив на вимір і оцінювання рівня ризику, пов'язаного з об'єктом перевірки; зменшення або збільшення рівня ризику щодо об'єкта перевірки; визначення загального показника ризику об'єкта перевірки.

До груп чинників ризику слід віднести вид бізнесу, складність операцій, нестійкість бізнесу, бізнес-середовище, ступінь впливу на ключові показники, кадрове забезпечення, недотримання етичних цінностей, використання недосконалих інформаційних технологій, неякісне корпоративне управління, недосконалу організаційну структуру, незадовільний стан контролюючого середовища.

Чинники ризику проявляються через розмір активів, обсяг операцій, складність операцій, рівень автоматизації, чесність і компетентність співробітників, неадекватну організаційну структуру, систему внутрішнього контролю, значення впливу на репутацію банку, географічне розташування і ступінь змін.

Класифікація ризиків, які виникають у процесі діяльності суб'єктів фінансового ринку, дозволяє аналітикам розподілити їх на групи за ознаками залежно від цілей аналізу, що дає можливість ефективного використання методів і способів оптимізації рівня ризиків. За класифікаційними ознаками ризику поділяють: за часом (ретроспективні, поточні і перспективні); за рівнем (низькі, помірні і високі); за джерелом виникнення (ризик, які є наслід-

ком непрогнозованого майбутнього, непередбачуваності поведінки суб'єктів, недостовірності інформації); за тривалістю у часі (постійні, змінні і короткострокові); за сферою виникнення (зовнішні і внутрішні).

Висновки і подальші розвідки. Таким чином, залежно від ступеня суттєвості ризиків, які притаманні структурним підрозділам банківської установи, доцільно сформуванати шкалу оцінки ризиків: висока – контроль правління банку; середня – рішення лінійного керівництва, контроль куратора; низька – рішення і контроль лінійного керівництва.

Оцінка ймовірності висока (ймовірно) $P > 0,5$, передбачає ймовірність настання кожного року або ймовірність настання події більше, ніж 50%. Це потенційна ймовірність того, що подія відбудеться декілька разів протягом певного періоду часу, подія відбулася нещодавно з надмірним впливом.

Оцінка ймовірності середня (можливо) $0,1 < P < 0,5$, передбачає ймовірність настання події протягом п'яти років або ймовірність настання менше 50%. Це означає, що подія може відбутися декілька разів протягом певного періоду часу, складно контролювати вплив зовнішніх чинників, існує історія настання з несуттєвим впливом.

Оцінка ймовірності низька (віддалено) $P < 0,1$, що означає практичну відсутність ймовірності настання подій протягом п'яти років або ймовірність настання менше, ніж 10% з суттєвим впливом.

1. *Арсланбеков-Федоров А.А.* Система внутреннего контроля коммерческого банка: Монография / Ред. А.М. Тавасиев. – М.: ЮНИТИ, 2004. – 192 с.

2. *Бортников Г.П.* Комплаенс риск (риск несоблюдения) // Банковский менеджмент.– 2007.– №2. – С. 29–36.

3. *Власов С.В.* К вопросу об организации внутреннего контроля в банковском секторе // Деньги и кредит.– 2007.– №2. – С. 33–35.

4. *Гиниятов Р.* Риск и контроль. Модель COSO // Банковский менеджмент.– 2006.– №1. – С. 22–27.

5. *Демидов А.Н.* Об организации системы внутреннего контроля в банке // Деньги и кредит.– 2006.– №11. – С. 42–46.

6. *Дрозд І.К.* Внутрішній контроль у кредитних організаціях // Банківська справа.– 2005.– №6. – С. 3–10.

7. *Еленевская Е.А., Хохлова Н.Б.* Внутренний контроль в системе управления доходностью банка // Финансы и кредит.– 2006.– №28. – С. 2–6.

8. *Єпіфанов А.О.* Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: Монографія. – Суми: Університетська книга, 2007. – 417 с.

9. *Ковч Б., Швець Н.* Розмежування функцій внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в банках України // Вісник Національного банку України.– 2007.– №2. – С. 5–8.

10. *Корінько М.Д.* Удосконалення організації та функціонування системи внутрішнього економічного контролю при диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання // Статистика України.– 2008.– №1. – С. 34–40.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2011.